

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

УДК 658(075.8)

В. М. КОЗАЧЕНКО, О. В. РОМАНЕНКО

Київський національний університет технологій та дизайну

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ВИРОБНИЧИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Розглянуті і узагальнені теоретичні положення про формування і використання основного капіталу та основних фондів підприємства. Проаналізовано вітчизняний та міжнародний досвід підвищення ефективності використання основних виробничих фондів, визначені напрями вирішення зазначених проблем.

The paper deals with common theoretical concepts about formation use of basic capital funds of an enterprise. Domestic and international experience of the use of the basic production funds effectiveness improvement has been considered.

Ключові слова: капітал, основні фонди підприємства, ефективність.

Вступ. Ефективне використання виробничих фондів було й залишається актуальною проблемою як для економічної теорії так і практики господарювання минулого і сучасності. Це обумовлено тим, що питання реалізації основних фондів стають основою фінансової стратегії будь-якого підприємства, галузі, економіки країни в цілому. Об'єктивною основою такої турботи є те що, з одного боку, існує великий знос основних фондів на підприємствах більшості видів економічної діяльності, а з іншого боку, дуже мляво проводиться модернізація та оновлення застарілого устаткування, машин та обладнання на підприємствах різних форм власності. Нажаль, як і в минули радянські часи, господарський механізм залишається слабко орієнтованим на ресурсозбереження та підвищення ефективності використання виробничих фондів.

Зміна економічних систем, яка пройшла з початку 90-х років минулого століття, перехід від командно-адміністративної економіки на ринкову, нажал, не приніс чогось нового в цієї площині. Так, знос основних фондів на підприємствах України за офіційними даними складає: гірnodобувна промисловість – 45,9%, оброблювальна – 55,3%, енергетика – 57,9%, будівництво – 55,8%. Знос основних фондів підприємств України складає від 50% до 60% [1]. За оцінками деяких економічних експертів ця цифра досягає 70%. Невеликі позитиви, які намітилися у останній час в процесі оздоровлення економічного життя, не дають суттєвих результатів та мало впливають на підвищення ефективності використання засобів виробництва.

Основний розділ. В економічній науці існує визначення капіталу як категорії, що виражає не стільки технічні чи організаційні, скільки соціально-економічні відносини, тобто капітал як такий що може існувати лише за певних соціально-економічних умов. На цю сторону капіталу робив акцент К. Маркс в своїй роботі «Капітал» [2]. Такими умовами є: високорозвинене товарне виробництво; наявність мотивації діяльності виробника на отримання прибутку; зосередження у приватної власності значної частки засобів виробництва; відсутність власних засобів виробництва у найманих працівників. Це трактування капіталу може бути визначене як соціально-економічне.

Але треба зазначити, що є й інші погляди на сутність капіталу, зокрема так званий предметно-функціональний і грошовий підходи. Наприклад, Дж. С. Мілль уявляв капітал як попередньо накопичений запас продуктів минулої праці, який забезпечує необхідні для виробничої діяльності будівлі, споруди, матеріали на час виробничого процесу [3]; А. Маршалл – як сукупність речей, без яких не можливий процес виробництва [4]; Ж. Б. Сей значно поширив погляд на капітал як на один з виробничих факторів, що поряд з працею, землею приносить доход. Узагальнюючи сказане, можна зазначити, що з точки зору підприємця капітал є сумою вартісної оцінки майна і коштів підприємця, які він може використати на господарські потреби для отримання прибутку.

Категорія «капітал» виникла ще в період становлення товарного господарства, яке є основою ринкової економіки. Але поруч з категорією «капітал» існує поняття «виробничі фонди», яке стало вживатися широко в умовах командно-адміністративної системи як антипод категорії «капітал». Це було обумовлено тим, що панування державної власності виключає можливість експлуатації, бо кожний робітник є одночасно і співвласником засобів виробництва. Слід зауважити, що ті зміни, які відбулися в сучасному суспільстві, (а саме: перехід від командно-адміністративної системи до ринкової, поширення акціонерних форм капіталу, при якому велика кількість працівників стає власниками або співвласниками матеріальних засобів, беруть участь у привласненні прибутку), дозволяють перейти до вживання категорії «капітал», проте в сучасній економічній літературі частіше вживається категорія «фонди». Тому, розглядаючи сутність фондів підприємства, маємо всі підстави вважати, що в сучасних ринкових умовах вони набувають ознаки капіталу. Не випадково в програмах вищих ці категорії ототожнюються і розглядаються поруч в таких темах, як, наприклад, «Капітал і виробничі фонди підприємства».

Матеріально-речовинне відтворення праці людей та певних засобів виробництва в процесі їх взаємодії утворює виробничі фонди підприємства, які поділяють на основні та оборотні. Відповідно до

Положення бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затвердженого наказами Міністерства фінансів України [5], до основних фондів віднесені матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх в процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік). Отже, це найбільш поширене трактування поняття «основні фонди».

Для подальшого аналізу нам потрібно пам'ятати, що в процесі використання основні виробничі фонди підлягають спрацюванню, тому розрізняють фізичний та моральний їх знос. Фізичний знос – втрата основними виробничими фондами первісної споживчої вартості, через яку вони поступово втрачають свою дієздатність, а моральний знос представляє собою передчасне знецінювання фондів (до закінчення строку їх фізичної служби).

Оскільки, основні фонди – це засоби праці, що беруть участь у виробництві тривалий час (більше 365 днів), і не змінюють своєї речовинної форми, то вони переносять свою вартість на щойно виготовлений продукт частинами, по мірі їх зносу (шляхом амортизаційних відрахувань). Ці відрахування перераховуються на спеціальні рахунки підприємств у банках, і складають його амортизаційний фонд. Кошти такого фонду повинні використовуватися для придбання нової техніки, реконструкції, модернізації, капітального ремонту, тобто для їх оновлення. Ось тут і встає питання ефективності використання основних фондів взагалі і амортизаційних фондів зокрема. Саме аналіз використання основних фондів в Україні та окремих країнах світу стає предметом нашого подальшого аналізу.

В теоретичному плані розроблені показники, які використовують при оцінці ефективності основних виробничих фондів підприємства. Їх поділяють на дві групи показників:

- узагальнюючі;
- конкретні.

До узагальнюючих показників ефективності використання основних виробничих фондів відносять: фондовіддачу; фондоозброєність праці; рентабельність основних фондів; коефіцієнт введення основних виробничих фондів; коефіцієнт вибуття основних виробничих фондів.

До конкретних показників відносять: коефіцієнт інтенсивного використання обладнання; коефіцієнт екстенсивного використання обладнання; коефіцієнт інтегрального використання обладнання; резерв виробничої потужності; коефіцієнт змінності роботи устаткування; напруженість використання устаткування; напруженість використання виробничих площ.

Задача даного дослідження не передбачає наведення всіх формул за якими проводяться розрахунки названих показників. Бажаючи можуть знайти їх у будь яких підручниках і посібниках з економіки підприємства. Але, за даними проведених розрахунків, можна констатувати, що в Україні на ефективність економічної діяльності промислових підприємств суттєвий вплив здійснює технічний стан основних фондів.

На початку XXI століття знос основних фондів на підприємствах більшості видів економічної діяльності в Україні досяг критичного рівня, внаслідок чого є неможливим зростання економічних і соціальних показників розвитку країни, знижується конкурентоспроможність вітчизняної продукції, збільшується енерго- та матеріаломісткість виробництва, падає рентабельність операційної діяльності підприємств. Підтверджується стійка закономірність: динаміка індексів зносу основних фондів та показників рентабельності знаходяться у зворотній залежності, тобто, значне підвищення зносу основних фондів сприяє тенденції зниження рентабельності [6]. Спроби оновлення основних фондів є вкрай незадовільними. На даний момент об'єми основних фондів, які вибувають з використання внаслідок їх морального і фізичного зносу, значно перевищують об'єми нових фондів, які вводяться в експлуатацію. Для оновлення вартості існуючих основних засобів економіка України вимагає близько 600 млрд грн інвестицій. Враховуючи те, що Україні необхідні не лише відремонтовані, але й нові основні фонди, дозволять забезпечити користувачів новою технікою і технологіями, поповнювати парк машин, устаткування і транспортних засобів високопродуктивними зразками, вказана сума має бути збільшена у декілька разів. Єдиний спосіб вирішення цієї проблеми – шукати джерела інвестицій.

Що гальмує процес надходження інвестицій в Україну? Це недосконалість законодавчого забезпечення; недостатня інтеграція в міжнародне законодавче поле; несприятливий податковий клімат; відсутність прискореної податкової амортизації по лізингових активах, які відносяться до основних фондів; недостатня фінансова стійкість лізингодавців, а також недостатня кваліфікованість кадрів і низький рівень обізнаності в питаннях лізингу серед представників малого і середнього бізнесу.

Корисним буде проаналізувати досвід інших країн світу в цієї царині. У розвинутих країнах світу не чекають, поки основні фонди повністю фізично зносяться. Під впливом внутрішньої, особливо міжнародної конкурентної боротьби підприємці та держава переважно орієнтуються на моральне зношення. Середня норма амортизації для устаткування в 90-х роках у США становила 15%, принципово нова технологія в промисловості з'являється приблизно через 3-4 роки, крім того, витрати на утримання основних засобів визнаються та відносяться на вартість основних засобів, якщо виконується одна з трьох умов:

- 1) збільшується термін корисного використання основних засобів;
- 2) збільшується потужність та кількість одиниць продукції, що випускається даним засобом;

3) покращується якість продукції, що виробляється на даних засобах виробництва.

В США для стимулювання розвитку активної частини основних фондів використовується податковий інвестиційний кредит, який вираховується із суми обчисленого податку на прибуток та йде на придбання нових машин та устаткування. Інвестиційна знижка скорочує податкові платежі на 19,5 – 49,7%, але держава виправдано йде на таке скорочення.

Приблизно така система існує і в інших країнах. Так, наприклад, у Швеції використовується державна система податкових пільг на інвестиційні резерви, що передбачає резервування інвестиційних коштів у розмірі 40% комерційних доходів, які не підлягають оподаткуванню [7].

Суттєвою відмінністю в країнах світу є порядок та методика нарахування амортизації. В більшості країн базою для амортизації є первісна вартість. Необхідність приведення первісної вартості до відновленої виникає в умовах інфляції. При цьому застосовують різні методи, в основному методи перевідних коефіцієнтів, для чого розробляються таблиці порівняльної вартості основних засобів, які придбані в різні періоди. Наприклад, у Великобританії для нарахування амортизації використовується первісна вартість, або оціночна, і дозволяється на період освоєння основного капіталу проводити капіталізацію позикових коштів.

У Франції відображаються матеріальні активи за вартістю придбання або за собівартістю виробництва, де ще до вартості придбання додають витрати на транспортування, обслуговування і зберігання, страхування, а також митні збори. Ці засоби можуть бути переоцінені, що дозволить знизити вплив явищ інфляції. Фірмі доведеться платити додаткові високі податки якщо такої оцінки не робити в рамках спеціального податкового закону.

В Швейцарії основний капітал в звичайних умовах не обліковується за вартістю, яка перевищує його собівартість. Дозволяється здійснювати його переоцінку на основі закону про бухгалтерську справу, це дає змогу взаємно погасити списання інших статей капіталу, коли для такого зустрічного погашення є підстави.

В Італії первісна вартість основних засобів включає основні витрати і витрати по встановленню основних засобів для їх подальшої експлуатації. Також застосовуються коефіцієнти переоцінки відповідно до поточних цін при переоцінці основних засобів.

Суттєвою особливістю оцінки основних засобів відповідно до Міжнародної системи фінансової звітності є той факт, що балансова вартість основних засобів може бути зменшена відповідними державними грантами. Одним із інструментів вирішення проблеми оновлення морально та технічно застарілого устаткування промислових підприємств в період економічних труднощів та низької платоспроможності, який часто використовується в економіці країн світу є фінансовий лізинг. Він дозволяє орендареві гнучко вирішувати свої виробничі завдання через тимчасове використання, а не придбання особливо дорогої, з найбільшим ризиком морального старіння техніки, обладнання та машин. Лізинг відкриває доступ до найпередовішої техніки і дає можливість розв'язати протиріччя між необхідністю використання такої техніки та її моральним старінням.

Таким чином, з ціллю стимулювання інтенсивного оновлення засобів виробництва доцільно користуватись досвідом економічно розвинутих країн, як США, Великобританії, Німеччини, Франції та інших, які використовують амортизаційне законодавство своїх країн, що передбачає прискорені норми амортизації обладнання.

Висновки

1. Підвищення ефективності використання виробничих фондів залишається задачею для багатьох країн світу, але для України вона посідає центральне місце в період переходу до ринкових відношень. Від рішення цієї проблеми залежить місце підприємства в промисловому виробництві, його фінансовий стан, конкурентоспроможність на ринку.

2. Неспокій викликає критичний стан основних виробничих фондів. Знос основних фондів в багатьох галузях з року в рік збільшується і досягає 70–80 %. Крім того, технологічна відсталість українських підприємств залишається також одним із головних ризиків. Наприклад, більшість власників металургійних комбінатів попри високі прибутки не поспішають проводити модернізацію своїх підприємств. Так, коли була найвища світова ціна на метал у 2002–2007 роках, вдалося модернізувати лише два підприємства. Решта прибутків металургії осідали у офшорних зонах і ніякої модернізації металургійної промисловості не відбувалося.

3. Економічна діяльність підприємств відбувається в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів, що обумовлює необхідність раціонального використання наявних основних засобів, насамперед їх активної частини в часі і за потужністю, тобто мова йде про підвищення рівня інтенсивного їх використання.

4. Міжнародний та вітчизняний досвід підвищення ефективності використання основних виробничих фондів свідчить, що напрями такої роботи можуть бути різноманітними. Це шляхи підвищення фондодідачі; збільшення капітальних вкладень в активну частину засобів виробництва; установка, монтаж та введення в експлуатацію основних фондів по можливості одночасно; максимально можливе використання продуктивності та потужності наявного на підприємстві парку обладнання; включення до виробництва незадіяних виробничих фондів; правильна організація виробничих процесів на підприємстві; рівномірне завантаження основних виробничих фондів протягом робочого дня; підвищення професійно-

кваліфікаційного рівня обслуговуючого основні виробничі фонди персоналу; застосування сучасних ефективних систем матеріального стимулювання робітників та інженерно-технічних працівників; залучення інвестиційних ресурсів вітчизняних і зарубіжних інвесторів для модернізації матеріально-технічної бази підприємств; широке застосування лізингових операцій та інші заходи..

5. Безумовно, велике значення має також законодавча та нормативно-правова база, яка існує в країні і яка повинна діяти в напрямку практичної реалізації окреслених заходів. Підвищення ефективності використання основних фондів у даний час, коли в Україні спостерігається значний занепад виробництва, має велике значення для майбутнього нашої економіки та її сталого розвитку. Досягнення цієї стратегічної мети повинно бути закладено в економічну політику держави на перспективу.

Література

1. www.ukrstat.gov.ua.
2. Маркс К. Твори / К. Маркс, Ф. Енгельс. – Т. 23. – С. 157–187.
3. Мілль Дж. С. Основи политической экономии / Мілль Дж. С. – М., 1980. – Т. 1. – С. 148.
4. Маршалл А. Принципы политической экономии / Маршалл А. – М., 1984. – Т. 3. – С. 234.
5. Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
6. Сьомченков О. А. Оцінка ефективності інвестування в основні фонди / Сьомченков О. А. – Економіка АПК. – 2006. – №9.
7. Черваньов Д. М. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України / Д. М. Черваньов, Л. І. Нейкова. – К. : КОО, 2009.
8. Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.2000 р. № 304 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
9. Наказ Міністерства фінансів України від 25.11. 2002 р. № 989 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

Надійшла 10.04.2011

УДК 336.01

А. В. КРАВЕЦЬ

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО МЕХАНІЗМУ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

Розглянуто теоретичні аспекти формування та функціонування фінансово-кредитного механізму акціонерних товариств. Досліджено економічну сутність, структуру та особливості фінансово-кредитного механізму акціонерних товариств порівняно з іншими організаційно-правовими формами господарювання.

Theoretical aspects of formation and functioning of the financially-credit mechanism of joint-stock companies are considered. The economic essence, structure and features of the financially-credit mechanism of joint-stock companies in comparison with other organizational-legal forms of managing is investigated.

Ключові слова: фінансовий механізм, фінансово-кредитний механізм, дивідендна політика.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Процес становлення та проблеми розвитку акціонерних товариств в Україні, механізм функціонування корпоративних фінансів, стратегія управління прибутком та акціонерним капіталом, питання емісійної та дивідендної політики, проведення операцій емітентами та інвесторами з пайовими цінними паперами на фондовому ринку потребують подальшого науково-практичного дослідження фінансово-кредитного механізму діяльності акціонерних товариств, його формування, розвитку та напрямів удосконалення в сучасних умовах трансформації ринкової економіки України.

Закон «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. із подальшими змінами та доповненнями від 02.03.2011 [1-2] надає можливість науковцям та практикам оцінити перші результати щодо його впровадження, визначити основні проблеми та перспективи подальшого вдосконалення нормативно-правової бази та організаційно-економічної структури фінансово-кредитного механізму діяльності акціонерних товариств в Україні.

Теоретичні дослідження таких понять як «фінансовий механізм» та «фінансово-кредитний механізм» отримали досить широкий розвиток в економічній науковій літературі. Проте, єдиної думки серед вітчизняних та західних вчених-економістів щодо визначення економічної сутності, структурної побудови, напрямків впливу фінансово-кредитного механізму на суб'єктів господарювання не існує.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування та розвитку фінансово-кредитного механізму підприємств, зокрема, акціонерних товариств, висвітлювали в своїх працях такі